

- Ordinances Truly Biblical? *Journal for Baptist Theology and Ministry, New Orleans (LA)*, # 1 (1), pp. 47–57.
13. Ross J. (1953) The Theology of Baptism in Baptist History. *Baptist Quarterly, London*, # 3 (15), pp. 100–112.
 14. Saint Augustine (2010). Contra Faustum XIX:16, Trans. Peter Holmes. *The Nicene and Post-Nicene Fathers*. vol. 19, URL: <http://www.newadvent.org/fathers/140619.htm>
 15. Stott J.R.W. (1998) The Evangelical Doctrine of Baptism. *Churchman, London*, # 1 (112), pp. 47–59.
 16. The Baptist Faith and Message (2000) (*A revised summary of the faith Southern Baptist Convention*). art. 7, URL: <http://www.sbc.net/bfm2000/bfm2000.asp>

Стаття надійшла до редакції 12.02.2018.

Стаття прийнята 23.03.2018.

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.1\(29\).146518](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.1(29).146518)

УДК 140.8

Володимир Попов

**ДОКТРИНА «ХРИСТИЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ»
В СУЧАСНОМУ НЕОКАЛЬВІНІЗМІ**

В статті розглядаються основи доктрини «християнського (біблійного) світогляду, що теоретично обґрунтовуються неокальвіністською теологією. Зокрема піддаються аналізу роботи Кайпера, Волтерса, Ногля та інших реформатських теологів. Наводяться також критичні застереження щодо цієї доктрини та її використання в системі освіти.

Ключові слова: *неокальвінізм, світогляд, християнський світогляд, секуляризація, евангеліканство.*

На початку ХХІ сторіччя поняття «світогляд» в західній філософії не користується великою популярністю. Після «лінгвістичного перевороту» Вітгенштайна, деконструкції Гаїдегера, а особливо після нищівної критики постмодернізмом «метанаративів» для «Weltanschauung» у західному філософському дискурсі залишилася досить вузька можливість для вжитку. Останній притулок концепт «світогляд» в західній гуманітаристиці наприкінці ХХ–початку ХХІ сторіччя, правда вже в англійській словоформі «worldview» знаходить у американській релігійній філософії, точніше у протестантському теологічно-місіонерському дискурсі, особливо пов'язаному з такою течією як неокальвінізм.

Нажаль, у вітчизняній релігієзнавчій та філософській думці, не зважаючи на широке обговорення цієї проблематики в англомовній літературі (наприклад, фундаментальна праця Глена Фризена [5] або остання полемічна книга Дж. Бьюїса [4]), дослідження неокальвінізму як теолого-філософського напрямку взагалі й його доктрини «Christian Worldview» зокрема, за виключенням одиничних оглядових статей та небагатьох перекладів майже не набуло поширення. Можна лише зазначити лише відповідний розділ праці Дмитра Бінцаровського [2] та статтю петербургської дослідниці Марії Алексеевської [1]. Однак, в обох цих роботах неокальвіністська доктрина «Worldview» або не розглядається взагалі, або лише побічно в контексті неокальвіністської теології.

Метою статті є спроба розглянути світоглядну доктрину неокальвінізму як цілісне і оригінальне явище сучасної реформатської теології та визначити основний тренд її розвитку.

Поява неокальвінізму як теологічно-філософського напрямку, зазвичай, пов'язується з діяльністю та ідеями видатного нідерландського теолога та громадського діяча кінця ХІХ–початку ХХ сторіччя – Абрахама Кайпера (1837–1920), якого вважають засновником оригінального релігійно-

інтелектуального напрямку, яке зараз називають «кайперіанським» або «неокальвіністським».

Головним принципом неокальвінізму є ідея суверенного правління Бога над усім творінням. Кайпер висуває концепцію «суверенітету всіх областей життя (sphere sovereignty)», згідно якій Бог як верховний Суверен світу делегує свою владу кожній окремій сфері буття – особистості, сім'ї, церкві, державі, науці тощо. У кожній з них є свої завдання, авторитети і правила. Отже, у кожній з них є суверенітет, але похідний і обмежений. Початковий і абсолютний суверенітет – тільки у Бога. Суверенітет сфер означає, що жодна сфера не може керувати іншою. Кожна сфера підпорядковується тільки Богу. І в кожній сфері повинні працювати християни-кальвіністи, щоб розвивати її згідно з Божими законами.

Поняття «світогляд» (для його позначення Кайпер використовував як нідерландське слово «wereldbeschouwing», так і німецьке «Weltanschauung»), а згодом, в американських лекціях і «worldview») відіграє в концепції неокальвінізму особливу роль. Кальвінізм, стверджував він, є не стільки богослов'ям або системою церковної політики, але є цілісним світоглядом, який формує певний спосіб життя, і його вплив, на думку Кайпера, необхідно розвивати і поширювати в усіх царинах буття, особливо таких як політика, мистецтво і наука [3, с. 67]. Світогляд (Weltanschauung) відповідає цілісному характеру мислення, що проповідується Кайпером і протиставляється занадто абстрактній «філософії» або занадто політизованій «ідеології».

Втім, концептуально поняття «світогляд» у вченні Кайпера залишалося не визначеним. Погоджуючись із загальноновизнаним німецьким слововживанням кінця XIX століття, він іноді вживав термін «Weltanschauung» як фактичний еквівалент терміну «філософія», а іноді і як термін, набагато більш близький за сенсом до слів «віра» або ж «сповідання віри». Однак, непрямым чином він рухався в напрямку усвідомлення моделі «філософії життя» (англійською – «worldview-yields-philosophy»), пізніше сформульовану Дільтаєм. Кайпер неодноразово підкреслював, що кальвінізм як світогляд повинен не тільки отримати самостійний розвиток в загальній сфері наукових знань, а й те, що ця задача явно включає в себе розвиток чіткої кальвіністської філософії. Це достатньо простежується наприклад, в його знаменитих «Лекціях з кальвінізму», які він читав в якості навчального курсу в Принстонському університеті 1898 року [3].

Ще з кінця 60-х років минулого сторіччя центр неокальвінізму перетинає Атлантику і знаходить своє місце серед релігійних деномінацій, християнських видавництв та академічних установ (протестантської підпорядкованості або орієнтації) США і Канади.

Своєрідним уособленням цього територіального переміщення центру неокальвінізму є найбільш видатна постать («towering figure») сучасного кайперіанського пантеону – професор Аль (Альберт) Волтерс (Wolters). Саме Волтерс в своїх працях «реанімує» концепт світогляду, надає йому сучасного наукоподібного, хоча й конфесійно забарвленого вигляду. Його по праву можна вважати справжнім творцем сучасної некальвіністської доктрини світогляду.

Визначаючи світогляд як «всеохоплюючий каркас базових переконань, щодо речей», Волтерс категорично стверджує, що «...філософія завжди відображає певний світогляд, а звідси християнська філософія відображає біблійний світогляд...» [9, р. 10].

Він розуміє світогляд як змінну, історично обумовлену свідомість або «погляд на світ, розуміння явищ і спосіб пізнання всесвіту з точки зору приватного спостерігача, який не здатний вийти за межі свого історичного контексту» [8, с. 14]. Саме в цьому сенсі він говорить про відмінність філософії, яка орієнтована на пошук, відкриття і осягнення вічних і незмінних сутностей (ousia), що є метою традиційної метафізики, і світоглядної філософії, орієнтованої на пізнання історичного розвитку (нім. – Geschichtlichkeit).

Волтерс виокремлює п'ять основних позицій, висловлених мислителями XIX–XX століть, і які в повній мірі зберігають свою актуальність й до сьогодні, що різним чином вирішують проблему співвідношення світогляду і філософії. Його міркування з цього приводу можуть бути представлені в такій схемі:

- A)** Світогляд відкидає (**repels**) філософію (С. К'єркегор, К. Ясперс, Т. Літт, Г.А. ван дер Валь та ін.);
- B)** Світогляд увінчує (**crowns**) філософію (В. Віндельбанд (після 1900), Г. Рикерт (до 1920), В. Вундт, М. Шелер);
- C)** Світогляд обрамляє (**flanks**) філософію (Е. Гусерль, Г. Ріккерт (після 1920), М. Гайдегер, М. Вебер, Н. Гартман);
- D)** Світогляд породжує (**yields**) філософію (В. Дільтай, К. Мангейм);
- E)** Світогляд тотожний (**equals**) філософії (Т. Гомперц, Ф. Енгельс, «діалектичний матеріалізм») [8, р. 23].

В подальшому ця схема стане майже «канонічною» (з певними змінами та доповненнями) в некальвіністському теолого-філософському «світоглядному» дискурсі, не зважаючи на неповноту, певні умовності та недоречності. Наприклад, досить важко ідентифікувати погляди щодо співвідношення філософії та світогляду Шляєрмахера або Гегеля, Волтерс демонструє майже повну необізнаність щодо тлумачення поняття «світогляд» в радянському («субординаційна» концепція) та західному марксизмі (наприклад у Ю. Габермаса) тощо. Більш того сам канадський дослідник

зізнається що погляди деяких мислителів в цьому питанні є «гібридними» (тобто єднають декілька підходів) та змінюються з часом.

В кінці своєї статті Волтерс ставить питання «Чи є прийнятним для християн концепт світогляду?». Відповідь неокальвіністського мислителя є стверджувальною, але з певними застереженнями. Канадський протестантський мислитель завершує свою працю такою ремінісценцією: «Процес, при якому християни зобов'язані критично відкидати або залучати поняття і категорії, що залишилися нам у спадок з попередньої інтелектуальної традиції, повинен сам по собі (з кальвіністської точки зору) уособлювати оновлення впливу «благодаті» на «світ». Це справедливо як для світогляду, так і для філософії, сутності, історичності, трансцендентності, а також безлічі інших ключових термінів в історії понять. Питання духовної оцінки завжди полягає в наступному: чи буде світська інтерпретація того чи іншого поняття в тій чи іншій історичній ситуації відхилена або ж певному терміну може бути надано нове конкретне визначення з урахуванням християнських засадничих принципів. На мій погляд, в наш час при розгляді поняття «світогляд» (*Weltanschauung*) і споріднених з ним слів друга модель більш прийнятна» [8, р. 25].

Між тим, реформати, до яких належить Альберт Волтерс, в Північній Америці є зовсім невеликою релігійною меншиною; їх кількість в США ледь перевищує 0,1% від загальної кількості населення. Переважна більшість з них входять в дві деномінації – Реформатську церкву в Америці (РЦА) і Християнську реформатську церкву (ХРЦ), які існують вже більше 150 років, будучи заснованими нідерландськими емігрантами. Але якщо перша пов'язана з модерністським *mainline*, то друга тяжіє до євангелічної ортодоксії, додаючи до неї ще й кайперіанство. Втім, теологічний вплив ХРЦ є непропорційно значним і не відображає незначного розміру деномінації. Відомий євангельський проповідник Філіп Янсі виявляв своє захоплення інтелектуальною традицією ХРЦ, відзначаючи, що «ця крихітна деномінація має величезний вплив на природничі науки, філософію та гуманітаристику» [10, р. 18]. Цей вплив розповсюджується й на інші протестантські деномінації, зокрема найбільшу з них – баптизм (прибічники якого складають до 20% населення деяких штатів), який також взяв на озброєння в своїй проповідницько-місіонерській діяльності доктрину «Християнського (або біблійного) світогляду» (*Christian or Biblical Worldview*).

Протягом останнього десятиліття концепт «світогляд» став основною темою для обговорення та застосування всередині євангельського християнського руху в США. Зазвичай він трактується досить спрощено,

наприклад, як «**worldview-as-map**» – певна «мапа» або інструкція, яка забезпечує модель реальності і пропонує спосіб функціонування в ній або як «**worldview-as-lens**» – «об'єктив» або «лінзи», крізь які люди бачать та інтерпретують реальність.

Термін «світогляд» широко використовується для ідентифікації інституцій та заходів, пов'язаних з євангелікансько-баптистським рухом. Наприклад, проводиться кінофестиваль «Christian Worldview», існує система навчально-виховних заходів «Worldview Academy», функціонує FM-радіо та інтернет ресурс *Christian Worldview*, у передмісті Далласа Плейно засновано навчальний заклад *School of Biblical Worldview* (SBCW).

Можна стверджувати, що зараз «*Worldview*» перетворився в своєрідний «бренд» фундаменталістських протестантських рухів, орієнтованих на реставрацію та поширення релігійного («біблейського») стилю мислення та життя в доволі секуляризованому американському соціальному середовищі. Але, як будь-який бренд, «Christian Worldview» є достатньо розмитим культурно-символічним об'єктом, який функціонує в системі сучасних масових комунікацій, без глибокого концептуального осмислення та онтологічного обґрунтування. Хоча певні спроби його експлікації здійснюються багатьма протестантськими теологами, філософами та спеціалістами з масових комунікацій.

Найбільш вдалою з таких спроб можна вважати *Opus magnum* професора Даласького баптистського університету в Техасі Девида Ногля «Worldview: The History of a Concept (Світогляд: історія концепту, 2002)», яка за словами А. Волтерса, є найкращою з наявних праць про «ключову категорію пост-кантівського інтелектуального дискурсу» [7, р. 352].

Книга Ногля складається з 11 розділів, перші вісім з яких безпосередньо присвячені історичним трансформаціям поняття «світогляд», а три останні – власній концепції світогляду. Американський дослідник досить ретельно, навіть з певною схоластичною допитливістю простежує інтелектуальних шлях розвитку концепту та викладає власну позицію щодо світогляду. В кінці книги він надає коротку дефініцію поняття світогляд як «семіотичної системи наративних знаків (*semiotic system of narrative signs*), яка створює кінцевий символічний універсум, що головним чином відповідає за форми різноманітних життєво важливих людських практик» [7, р. 344].

Книга «Світогляд: історія концепту» була досить критично зустрінута широкими колами американських інтелектуалів. Багато хто з них побачили в ній лише релігійну апологетику «Christian Worldview». Втім, в самому протестантському теологічному середовищі зараз розгорнута й нищівна критика неокальвіністської доктрини світогляду. Найбільш яскравим виступом проти впровадження концепту «worldview» в протестантську

теологію є стаття президента Davenant Trust, випускника Единбурського університету та викладача Біблійного Інституту Муді (Чикаго) Вільяма Бредфорда Літлджона «What's So Bad About "Worldview" (Що такого поганого в "світогляді")?» [6]. Літлджон стверджує, що концепт «світогляд» навряд чи є точним поняттям і може використовуватися з багатьма різними конотаціями і наслідками. Він є метафорою, яка використовує образ зору як спосіб опису того, як ми думаємо про світ. Як метафору, її не можна оцінювати як «правильну» або «неправильну», а скоріше чи є вона корисною або некорисною. Чи допомагає нам метафора «світогляд» більш точно або вірно бачити світ? – питає американський дослідник. І відповідає: «Я схильний думати, що це не так» [6].

Він вважає, що метафора «світогляд» є такою, що вводить нас в оману («a misleading metaphor»). Вона формує ілюзію про те, що наші знання мають апіорну природу і «світогляд схожий на набір категорій, які ви можете завантажити, а потім виходячи в світ, мати правильні відповіді на всі питання, знаючи заздалегідь, як спростувати неправильні відповіді». Визнаючи певну рацію у прибічників «світоглядного детермінізму» в тому, що наша свідомість глибоко обумовлена культурними контекстами, Літлджон, вважає, що ця обумовленість, як правило, менш інтелектуальна, ніж має на увазі метафора світогляду, передбачає розмаїття світобачень, а «ритуали, звички, символи і форми суспільного життя значать набагато більше, ніж концептуальні системи» [6]. Саме переконаність «worldview warriors (захисників світогляду)» в достатності світогляду як повної «мапи світу» робить їх «resistant to learning», тобто не здатними до навчання, оскільки впевнені, що маючи «правильний світогляд», вже не мають потреби критично осмислювати світ [6].

Таким чином, неокальвіністську доктрину світогляду можна вважати різновидом релігійно-фундаменталістської концепції людської свідомості, яка з погляду її прибічників з необхідністю спирається на аксіологічні підвалини та має теологічний вимір. В той же час, ця доктрина не враховує особливості сучасних когнітивних досліджень, які вказують на більшу складність та динамічність поглядів та ціннісних орієнтацій. Сам концепт «worldview» розглядається як система беззаперечних переконань, які автоматично забезпечують необхідні навички і поведінку. Ведучою тенденцією (трендом) розвитку неокальвіністської доктрини світогляду є подальше поширення (з використанням сучасних інформаційних технологій та соціальних мереж), спрощення та публіцистична вульгаризація.

Список використаної літератури

1. Алексеевская М. Неокальвинизм глазами Абрахама Кайпера и Германа

- Дойеверда // Реформация Мартина Лютера в горизонте европейской философии и культуры: Альманах / под. ред. О. Э. Душина.– Спб.: Изд-во СПбГУ, 2013. (*Verbum*. Вып. № 15).– С. 234–245.
2. Бинцаровский Д. История современного богословия.– Минск: Полиграфкомбинат им. Я. Коласа, 2016.– 512 с.
 3. Кайпер А. Христианское мировоззрение. Лекции по кальвинизму.– СПб.: Шандал, 2002.– 240 с.
 4. Buice Josh. New Calvinism: New Reformation or Theological Fad? – Oxford: Christian focus, 2017.– 122 p.
 5. Friesen J. G. Neo-Calvinism and Christian Theosophy: Baader Franz Von, Abraham Kuiper, Herman Dooyeweerd.– Aevum Books, 2015.– 590 p.
 6. Littlejohn W. B. What's So Bad About "Worldview"? // [Online] Available at: <https://davenantinstitute.org/whats-bad-worldview/>
 7. Naugle D. K. Worldview: The History of a Concept.– Grand Rapids: Eerdmans, 2002.– 384 p.
 8. Wolters A. M. On the Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy // *Stained Glass: Worldviews and Social Science*. Christian Studies Today, ed. by P. A. Marshall, S. Griffioen and R. J. Mouw.– Lanham, MD: University Press of America, 1989.– pp. 14–25.
 9. Wolters A. *Creation Regained: Biblical Basics for a Reformational Worldview*.– Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1985.– 155 p.
 10. Yancey P. A State of Ungrace. Part 2: Christianity Today.– Vol. 41.– №. 2.– February 3.– 1997.– pp. 18–20.

Владимир Попов

ДОКТРИНА «ХРИСТИАНСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ» В СОВРЕМЕННОМ НЕОКАЛЬВИНИЗМЕ

В статье рассматриваются основы доктрины «христианского (библейского) мировоззрения, теоретически обоснованные неокальвинистской теологией. В частности, подвергаются анализу работы Кайпера, Уолтерса, Ногля и других реформатских теологов. Приводятся также критические замечания относительно этой доктрины и ее использования в системе образования.

Ключевые слова: неокальвинизм, мировоззрение, христианское мировоззрение, секуляризация, евангеликанство.

Vladimir Popov

THE DOCTRINE OF «CHRISTIAN WORLDVIEW» IN MODERN NEO-CALVINISM

The article deals with the problem of genesis and essence of the doctrine of «Christian worldview» in modern neo-Calvinism. The views of A. Kuiper, A. Wolters, D. Naugle were analyzed in the article. A. Wolters has been described as a «towering figure» in the Kuiperian Neo-Calvinist pantheon. Albert Wolters's classic formulation of an integrated Christian worldview has been

revised and expanded to reach new readers beyond the generation that has already benefited from this clear, concise proposal for transcending the false dichotomy between sacred and secular. He begins by defining the nature and scope of a worldview, distinguishing it from philosophy and theology. For example, Wolters presents a typological scheme of the basic ways of the relationship between worldview (W) and philosophy (P). He outlines five different paradigms: W repels P (Kierkegaard, Jaspers) W crowns P (Windelband, Wundt) W flanks P (Rickert, Husserl) W yields P (Dilthey, Mannheim) W equals P (Gomperz, Engels, etc.). D. Naugle in book «Worldview: The History of a Concept» explores how worldview was defined by and the role it played in the work of a broad array of thinkers. A century ago, the concept, often referred to by the German word *Weltanschauung*, was quite popular, though definitions abounded. Worldview was never quite as significant for philosophy as it was for theology and the social sciences, but in many disciplines it was deemed to play a pivotal role in people's basic orientation to the world and their commitments and values. Criticism of the neo-Calvinist doctrine of the «Christian worldview» is contained in the article also. For example, Bradford Littlejohn, president of the Davenant Institute, speaks seriously about some serious issues in the Christian thought. He discusses the weakness of the term «worldview» and offers as a replacement the term «wisdom». Thus, the neo-Calvinist doctrine of the worldview is a kind of religious-fundamentalist conception of human consciousness, which, from the point of view of its adherents, necessarily relies on the axiological foundations and has a theological dimension. At the same time, this doctrine does not take into account the peculiarities of modern cognitive research, which indicate the greater complexity and dynamism of views and value orientations. The concept of «worldview» is a system of unquestioning beliefs that automatically provide the necessary skills and behavior. The leading trend of the development of the neo-Calvinist doctrine of the worldview is the further spread, simplification and journalistic vulgarization.

Keywords: neo-Calvinism, worldview, Christian worldview, secularization, Evangelicalism.

References

1. Alekseevskaya M. (2013) Neokalvinizm glazami Abrahama Kajpera i Germana Dooyeweerd [Neo-Calvinism through the eyes of Abraham Kuiper and German Dooyeweerd], *Dojeverda Reformaciya Martina Lyutera v gorizonte evropejskoj filosofii i kulture: Almanah*. pod. red. O. E. Dushina. *Sankt Peterburg*, Izd. SPbGU (Verbum, V. 15), pp. 234–245.
2. Bincarovskij D. (2016) Istoriya sovremennogo bogosloviya [The history of modern theology], *Minsk*, Poligrafkombinat im. Y. Kolasa, 512 p.
3. Kuiper A. (2002) Hristianskoe mirovozzrenie. Lekcii po kalvinizmu [Christian worldview. Lectures on Calvinism], *Saint Peterburg*, Shandal, 240 p.

4. Buice J. (2017). *New Calvinism: New Reformation or Theological Fad?* Oxford, Christian focus, 122 p.
5. Friesen J. G. (2015) *Neo-Calvinism and Christian Theosophy*: Baader Franz Von, Abraham Kuiper, Herman Dooyeweerd, *Aevum Books*, 590 p.
6. Littlejohn W. Bradford. (2018) What's So Bad About "Worldview"? <https://davenantinstitute.org/whats-bad-worldview/>
7. Naugle D. K. (2002) *Worldview: The History of a Concept*, Eerdmans, Grand Rapids, 384 p.
8. Wolters A. M. (1989) On the Idea of Worldview and Its Relation to Philosophy. In: *Stained Glass: Worldviews and Social Science*. Christian Studies Today, edited by Paul A. Marshall, Sander Griffioen, and Richard J. Mouw, Lanham, MD, University Press of America, pp. 14–25.
9. Wolters A. (1985) *Creation Regained: Biblical Basics for a Reformational Worldview*. Grand Rapids, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, 155 p.
10. Yancey Ph. (1997) A State of Ungrace. Part 2. In: *Christianity Today*, V. 41, № 2, February 3, pp. 18–20.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2018.

Стаття прийнята 21.03.2018.